PAPER DETAILS

TITLE: Makâsid Ictihadina Dayanan Külli Kaideler

AUTHORS: M Rahmi TELKENAROGLU

PAGES: 0-15

ORIGINAL PDF URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153765

Makâsıd İctihadına Dayanan Külli Kaideler

M. Rahmi TELKENAROĞLU[*]

The General Principles Which Based on the Objectives of the Sherî'ah

The *mujtahid* should know the objectives (*maqâsıd*) of the sharî'ah, which consist of the masâlih (considerations of public interest). The most important *masâlih* are those which the Lawgiver has himself identified and which must be given priority over others. Thus the protection of the "*five principles*", namely of life, religion, intellect, lineage and property, are the recognized objectives of the Lawgiver. These are the essentials (*darûriyyât*) of the masâlih and as such they are distinguished from the complementary (*hâjiyyât*) and the embellishments (*tahsîniyyât*). We tried in the study about the rules that based on the objectives (*maqâsıd*) of the sharî'ah, when the state of clashing of the canonical (shar'î) decrees. For example, "the more useful decree is preferred to the less useful decree", "the more harmful has the priority justice to the less harmful about being beware", "when the use and harm are equal, to beware of harm is the first", "the aim decrees are preferred to cause decrees, "the origin decrees is preferred to the secondary decrees, obligatory acts are preferred to the useless" are the some of these rules.

Key Words: Law, Islamic law, the objectives (maqâsıd) of the sharî'ah, the masâlih (considerations of public interest), the general principles in Islamic law.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, İslam hukuku, mekâsıdü'ş-şerî'a, maslahat, külli fıkıh kaideleri.

İktibas / Citation: M. Rahmi Telkenaroğlu, "Makâsıd İctihadına Dayanan Külli Kaideler", *Usûl*, 10 (2008/2), 37 - 76.

Giriş

Yüce Allah'ın insanları birbirine muhtaç bir halde yaratmasının doğal bir sonucu olarak toplumdaki her kesim, diğerlerinin yararını gözetmek, aynı zamanda kendi menfaati için de onların yararına olan faaliyetler icra etmek durumundadır. Bu çerçevede yapılan bütün işler, maslahatların (iyilik, yarar, menfaat) teminine veya mefsedetlerin (kötülük, zarar) ön-

[*] Dr., D.İ.B. Rize Yusuf Karali Eğitim Merkezi Öğretmeni; mr.telkenaroglu@mynet.com.

lenmesine yöneliktir. İnsan ha
rinden uzaklaşmayı savunmaz
huzuru ise zaman ve zemine
yet alanlarının devamına b
meslekî faaliyet ve işlemler
İnsanın yararına olan şeylere
ile ihtiyaç kavramları arasında

Şer'î hükümlerdeki gâî un
makâsıd teorisi, ictihad mü
hukukçularının düşüncelerin
"*Tafsilî delillerden şer'î-zannî*
gelen çabayı harcamasıdır."[2] şe
Cüveynî'ye (v.478/1085) göre

1. Lafzı esas alan ictihad yön
2. Manayı esas alan ictihad y

Lafzı esas alan ictihad yö
unsuru esas alınarak yapılır
Muhammed Ma'rûf ed-De
demektedir.[4] Manayı esas ala
söz konusu olup, ictihad faali
sın illet veya makâsıd esas
ıstıslâh, sedd-i zerîa gibi usûl
mana ictihadının türleridir. A
türü içerisinde yer alırlar:

[1] Yaran, Rahmi, İslam Fıkhında İh
81.

[2] Bkz. Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (
Gazzâlî, *el-Mustasfâ min usûli'l-*
nâzır ve cünnetü'l-münâzır, Riyâ
Beyrut 1405/1985, IV, 396; İl
1425/2004, s.276.

[3] Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-*
1418/1997, I, 43.

[4] Devâlibî, Muhammed Ma'rûf,
Devâlibî, ictihadı ana olarak
ıstıslâhî" olarak üçe ayırmakta ve
yönelik olduğunu ifade etmekted

1. Kıyas ictihadı (el-İctihâdü'l-kıyâsî),
2. Makâsıd ictihadı/Gayeci ictihad (el-İctihâdü'l-ıstıslâhî).[5]

I. Makâsıd İctihadı, Faydaları, Maslahat-Mefsedet Kavramları, Maslahatın Sınıflandırılması

A. Makâsıd İctihadı

"Sözlükte ulaşılması hedeflenen yer anlamındaki *maksıd* kelimesinin çoğulu olarak kullanılan makâsıd kelimesi, terim olarak kanun koyucu olan Allah'ın hüküm koymadaki muradını ve hukuk düzeninden beklediği yararları ifade eder. Bu yararlar onun vahyi, hidayeti ve öğretisinde süzülüp çıkarıldığı içindir ki, İslam hukuku edebiyatında *mekâsıdu'ş-Şâri'* veya *mekâsıdü'ş-şerî'a* ya da *el-mekâsıdü'ş-şer'iyye* biçimindeki tamlamalarla kullanılır." [6] İslam Hukuk Felsefesi başlığı altında incelenen bu yorum sahâbe ve tâbiîn döneminden sonra vahyin nazil olduğu psikolojik ortamın ve Arap dili selametinin kaybolmaya başlaması, diğer taraftan bid'a, hîle-i şer'iyye ve mezheb taassubunun ulema ve halk içinde yayılmasına karşı yürütülmekte olan ve öncülüğünü Cüveynî (v.478/1085), Gazzâlî (v.505/1111), Fahreddîn er-Râzî (v.606/1209), İbn Teymiye (v.728/1327), İbn Kayyım (v.751/1350), İzz b. Abdisselâm (v.660/1261), Karâfî (v.684/1285) ve nihayet Şâtıbî'nin (v.790/1388) yaptığı, "Şâriin hüküm koyarken gözettiği manaları" anlamaya yönelik çalışmalardır.[7] Makâsıd yorumu, günümüz hukuk literatüründe ise gâî/teleolojik yorum olarak isimlendirilir ve bu yorumun hâkimin kanunları yorumlarken ya da takdir yetkisini kullanırken yararlanacağı yöntemlerden biri olduğu ifade edilir. Bu yönteme göre her yasa toplumsal yaşamdaki çeşitli kurum ve ilişkileri düzenlerken karşılıklı çatışan çıkarlardan birini korumak ister. Yasanın dayandığı bu temel ilkeyi (ratio legis) araştırıp ortaya çıkarmak gerekir. Bu yapılırken de toplumun o anda sahip olduğu, güncel olan gereksinimler, gerçekler, değer yargıları, olayın özellikleri göz önünde tutularak bir sonuca varmaya çalışı-

[5] Haçkalı, Abdurrahman, İslam Hukuk Tarihinde Gayeci İçtihat Metodunun Gelişimi, İstanbul 2004, s.16-25.

[6] Yaman, Ahmet, "İslam Hukuk İlmi Açısından Makasıd İctihadının ya da Gâî/Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine", Makâsıd ve İctihad (ed. Ahmet Yaman), s.159-160.

[7] İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir, *Mekâsıdu'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye,* Ürdün 1421/2001, s.171; Nu'mân Cu'aym, *Turuku'l-keşf an makâsıdı'ş-şârî',* Ammân 1422/2002, s.7-9.

lır. Yargı mercileri de yasala
olan anlam ve düşünceleri göz

Genelde dinin, özelde iba
gayelerini kavramayı hedefley
literatüründe kıyas içinde işle
rin eserlerinde kıyası aşmış ve

B. Maslahat-Mefsedet

Maslahat; sözlükte men
mefsedet/zarardır.[10] Menfaat
(zarar, mefsedet) da elem ve
usulünde ise maslahat ahkâm
delillerin gâye-makâsıd yoru
Makâsıd, mesâlihi kuşattığın
husus/kaplam-içlem ilişkisi va
yerine kullanılabilmektedir.[14]
yapılmıştır. Kısaca "*celb-i mer*
nır.[15] Maslahat konusunda ön
Bûtî de maslahatı "*Şâri Hak*
(din, can, akıl, nesil, mal) kor
ladığı menfaattir."[16] şeklinde t

İzz b. Abdisselâm (v.660/
duğunu, bütün hükümlerin y
diğini belirtmekte ve Kur'ân

[8] Zevkliler, Aydın v.dğr., *Medeni*
[9] Haçkalı, *a.e.*, s.20.
[10] Râzî, Muhammed b. Ebu Bekr,
Lisânu'l-'Arab, Beyrut 1410/1990
[11] Râzî, *a.e.*, II, 319.
[12] Şa'bân, Zekiyyuddîn, *İslam Hu*
Dönmez, Ankara 1999, s.168; At
lojik sıralama ?)
[13] Bkz. Bûtî, M.Saîd Ramazân
1406/1986, s.119.
[14] Yaman, *a.e.*, s.160.
[15] Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 29.
[16] Bûtî, *a.e.*, s.23.

sonra gelen tavsiyelere dikkat edildiğinde, bunların kullar için bir maslahatı celb ya da bir mefsedeti def etmeye yönelik olduğunun farkına varılacağını ifade etmektedir.[17]

İslamın bildirdiği emir ve yasaklar, temelde insan maslahatını esas almakta olup buradaki maslahatı, onun dünya ve ahiret mutluluğu için gerekli olan ihtiyaçlarının temini olarak anlamak gerekir. Başta usûl-i fıkıh olmak üzere birçok bilim dalı maslahat konusu ile ilgilenir ve alimler İslamî hükümlerin insan yararına uygun olduğu noktasında görüş birliğine varmışlardır. Allah, dini kuralları kullarına ihsan ve ikram olmak üzere yine onların maslahatı için teşri kılmıştır. Bir şeyin din tarafından emredilmesi, o şeyi yapmakta insanoğlu için birçok faydalar bulunduğunun delilidir. Zira Şâri Teâlâ onu emrederken mutlaka insana ilişkin birtakım maslahatlar gözetmiştir.[18]

C. Maslahatın Sınıflandırılması

Maslahat *itibar*, *kuvvet*, *kapsam* ve *ilgili olduğu saha* açısından dört ayrı şekilde taksime tabi tutulmaktadır. *İtibarı* (dikkate alınıp alınmayacağı) açısından maslahat üçe ayrılır:

***1. Maslahat-ı mu'tebere*:** Şâriin bir hükmü vaz' ve isbat konusunda itibar ettiği menfaattir.

***2. Maslahat-ı mürsele*:** Şâri tarafından ne isbat ne de ilga edildiğine dair nas bulunan aslahattır.[19]

[17] İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idu'l-ahkâm*, I, 5-10. Örneğin Kur'ân'daki namaz, zekat ve oruçla ilgili emirler hem dünya hem de ahirette, bu emirleri ifa edecek olan kula ait bir çok maslahatı haizdir. Terkleri de yine kula yönelik bir çok mefsedeti peşinden getirir. Namazı terk etmek, kibir ve kalp katılığına sebep olur. Zekatı terk etmek cimriliği, orucu terk etmek ise irade zayıflığının yanında insan için ahiret mesuliyeti kazandırır. Cihadı terk de İslam toplumuna zillet ve düşman saldırılarını musallat eder. Hammûş, Memûn Muhammed, *es-Sîratü'n-nebeviyye alâ menheci'l-vahyeyn el-Kur'ân ve's-sünneti's-sahîha,* by., ts. I, 132-133. Ayrıca Bkz. Gazzâlî, *a.e.*, I, 287; Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *el-Mahsûl fî ilmi'l-usûl*, II, 389; İbn 'Âşûr, *a.e.*, s.48; Raysûnî, Ahmed, *Nazariyyetü'l-makâsıd ınde'l-İmâmi'ş-Şâtıbî*, Riyâd 1416/1995, s.254.

[18] Yaran, İslam Fıkhında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması, s.50.

[19] Usûl-i fıkıh kitaplarında, maslahat-ı mürselenin İmam Mâlik'e özgü bir delil olduğu söylense de hücciyeti konusunda ulemanın ittifakı bulunmaktadır. Raysûnî, *a.e.*, s.375. Ayrıca bkz. Gazzâlî, *a.e.*, I, 311.

***3. Maslahat-ı merdûde*:** Şe
maslahattır.[20]

Maslahat, *kuvveti* açısında
ayrılır. Makâsıd yorumunun
(v.790/1388) bu ayrıma temas
nü şu şekilde izah eder:

***1. Zarûriyyât* الضّروريّات :** I
meyecek unsurlardır. Bunlar
şekilde yerine getirilemediği
baş gösterir. Ahiret yurdunda

***2. Hâciyyât* الحاجيّات :** İns
naklanan zorluk ve meşakka
menfaatlerdir.

***3. Tahsîniyyât* التّحسينيّات :** G
gun davranışlardır ve akl-ı
hallerden sakınmayı öngörür.

Buna göre, zarurî ihtiyaçla
san hayatını, aklını, neslinin s
lerin tümüdür. Bunların var
olmazsa olmaz derecede önem
bir ifadeyle, bunlar olmadığ
kargaşa ve yok olma ile yüz y
ve Allah'ın onlar için murat
haline dönüşür. *Hâciyyât* ise
makta olup darlığın giderilm
giderilmesi hedeflenen darlık,
ve ardından da asıl matlup o
Tahsîniyyâta gelince; güzel ol

[20] Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukı*
(Bilmen Yayınevi), I, 200-201, Şa

[21] Şâtıbî, *el-Muvâfakât fi usuli'l-ah*
kullananın Gazzâlî olduğu bi
Makâsıdu'ş-şerî'a Düşüncesinin T
218.

duracağı çirkin hallerden kaçınmaktır. Ahlakî güzellikler bu kısma girer. Yani tahsîniyyâtın gayesi insanlara güzel davranış modelleri ve iyi huylar kazandırmaktır.[22]

Zarûriyyât sırasıyla *din*, *can*, *akıl*, *nesil*, *mal* şeklinde sıralanan beş temel maslahattır.[23] En önemli ve temel maslahat usûl-i hamse denilen bu beş maslahattır. Diğer maslahatlar bu beş unsurun yardımcısı ve mütemmimidir. Dolayısıyla zarûriyyât ve tahsîniyyât zarûriyyâtın terke uğradığı ve tehlikeye düştüğü bir durumda dikkate alınmaz. Zira aslın yok olma halinde fer' de yok olmuş kabul edilir.[24]

Maslahatın bu üç kısmında (zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât) tertibe riayet edildiği gibi zarûriyyâtın (usûl-i hamse) kendi içinde önem sırasına dikkat edilmelidir. Zira bütün şer'î hükümler, zarûriyyâtı korumak için teşri kılınmıştır ve hâciyyât, zarûriyyâtı, tahsîniyyât da hâciyyâtı korumakta ve tamamlamaktadır.[25]

Zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât sırası İslam Hukukunun ibâdât, muâmelât, cinâyât ve diğer alanlarının hepsinde önemsenmiştir. Zarûriyyât (beş asıl) kendi içinde din, can, akıl, nesil, mal şeklinde sıralanan tertibi korumuştur.[26] Örneğin dinin cana göre öncelik hakkının olması sebebiyle bir kişinin irtidat etmesi o kişinin idamını helalleştirmekte, dini koruma düşmanla savaşı ve yaşam hakkına müdahaleyi meşrulaştırmaktadır. Ayrıca canın akıl ve mala nispeten önceliğinin olması nedeniyle bir kişiyi haksız yere öldürmek kısası gerektirmektedir. Diğer taraftan bu beş asıl teker teker kendi içinde farklı kuvvet derecelerine sahiptir. Mesela can (nefs) konusunda kasten adam öldürmek bir organı telef etmeyle, bir organı telef etme de vücudun bir yerini yaralamayla (müessir fiil) ahkâm ve neticeleri açısın-

22 Yaran, *a.e.*, s.82-88.
23 Gazzâlî, *a.e.*, I, 287; Şâtıbî, *a.e.*, II, 4; Bilmen, *a.e.*, I, 202 ; Atar, *a.e.*, s. 295-296; Raysûnî, *a.e.*, s.256.
24 Şâtıbî, *a.e.*, II, 6- 8.
25 Bûtî, *Davâbitu'l-maslaha*, s.249-251.
26 Ramazân el-Bûtî bu sıralamada (din, can, akıl, nesil, mal) icma olduğunu söylemesine rağmen (*Davâbitu'l-maslaha*, s.250) gerçekte bu konu ulema arasında ihtilaf sebebi olmuştur. Bazıları akılla neslin yerini değiştirmiş, kimisi de usûl-i hamseye altıncı olarak ırzı eklemiştir. Tartışma için bkz. Raysûnî, s.50-63. Râzî, Beydâvî, Karâfî, Teftazânî gibi bazı hukukçular ise sıralamada nefsin dinden önce gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Pekcan, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, s.274.

dan bir değildir.[27] Hâciyyât ve
değer mertebelerini haizdir.
tahsîniyyâtta) bazı hükümler
ve sakınma açısından mükell
ğin tahsîniyyât kısmına d
tahsîniyyattan olan setr-i avre

Bir maslahatın bu kategori
tespit etmek bazen güçleşm
maslahatlar birbirine çok y
oldukça kolay gerçekleşebilme

Maslahat *ilgili olduğu saha*
rılır: ***Dinî maslahatlar***; nefsi
dırma, zihni hurafelerden tem
lerdir. ***Dünyevî maslahatlar***
hayata refah getiren ve zara
hükümlerdir.[30]

Maslahat ayrıca *kapsamı* a

Maslahat-ı hâssa (özel ma
lum içinde sınırlı bir grubu ilg

Maslahat-ı âmme (genel m
mu ya da toplumun önemli bi

D. Makâsıd İctihadının f

Hukukî işlemlerle ilgili şer
ile sabit ise, zaruret hali dışın
Hakkında kati bir nas veya sa
veya diğer metotlar kullanılır

27 Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, Kâhira 1414/
Dirâsetün fi'd-davâbıt, Riyâd 141
28 Vekîlî, *a.e.*, s.172.
29 İbn 'Âşûr, Mekâsıdu'ş-şerî'ati'l-İ
30 Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II, 21; B
Kavâ'idu'l-ahkâm, II, 60.
31 İbn 'Âşûr, *a.e.*, s.78.

cek, yani bir zararı giderecek veya bir faydayı celp edecek herhangi bir hükme varılır.

Müctehidin hukukun gayelerini bilmesi, nasları doğru anlayıp yorumlayabilmesi, nas bulunmayan alanda hukukî problemlere çözüm getirmek için yeni bir yöntem olarak kullanması ve mükelleflere moral destek sağlanması açısından pek çok yararlar içerdiği bilinen bir gerçektir.[32]

Şah Veliyyullâh ed-Dehlevî (v.1176/1762) Şâriin maksatlarını araştırmanın yararlarına şu başlıklar altında değinmektedir:

1. İslam hukukunun mükemmelliğini ortaya koyar.
2. Mükellefi kalbî huzura kavuşturur. Mükellef yaptığı işin meşruiyetini bilir ve fiillerini bilinçli olarak yerine getirir.
3. İslam ahkâmının akla uygun olmadığını ileri sürenlere cevap verecek bilgi birikimini kazandırır.
4. Fukahâ arasındaki görüş ayrılıklarının nedenlerini tespite yardımcı olur.
5. Sahîh hadislerin şer'î maslahatlara uygun olduğunu ortaya koyar ve Hz. Peygamber'in mucizelerinin makul bir biçimde anlaşılmasını sağlar.[33]

İslam dini ve hukukunun ana kaynakları olan Kur'an ve sünnetin doğru biçimde anlaşılarak yorumlanması ve hakkında nas bulunmayan konularda hukukî boşluğu doldurmaya yönelik ıstıslâh, istihsân gibi ictihad faaliyetlerinde naslarda gözetilen amaçların dikkate alınmasının gerekliliği, mekâsıdu'ş-şerî'anın, İslam kültür ve hukukunun en önemli kavramları içinde yer alması sonucunu doğurmuştur. Şâriye ait gayelerin tam olarak anlaşılması pek çok usulcü tarafından ictihadın şartları arasında sayılmış ve ictihad faaliyetinin vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilmiştir.[34] Örneğin **Ebu İshâk eş-Şâtıbî**'ye (v.790/1388) göre fıkıh âlimlerinin düştükleri hatalar, daha çok ictihad ettikleri konularda Şâriin, gayelerini gözden kaçırmaları neticesinde meydana gelmektedir. Bu sebeple Şâriin hükümleri vazetmedeki gayeleri bilinmeden fıkıh bir bütün olarak kavranamaz ve cüzi deliller parçacı bir yaklaşımla temel esaslara ters düşecek biçimde yorumlanabilir. Nitekim geçmişte bu tür bir yaklaşımın nasların yanlış yorumlanmasına sebep olduğu ve Hâricîlik, Zâhirîlik gibi aşırı akımların doğma-

[32] Pekcan, İslam Hukukunda Gaye Problemi, s.35-39.
[33] Dehlevî, Şah Veliyyullâh, *Hüccetüllâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1410/1990, I, 37-40.
[34] Boynukalın, Ertuğrul, "*Makâsıdü'ş-şerîa*", DİA, XXVII, 425-426.

sına yol açtığı görülmüştür.[35]
zümlerin makul gerekçelere v
reddettikleri için bu nasların
ictihadına yüz çevirmişler, s
edici olmayan bir hukuk anlay

Yukarıda değinildiği gibi
rum büyük bir görev üstlenn
gibi kural koyacak, benimsen
nu, hukukî çözümün değişik
çatışan ve korunmaya değer
değerlendirecek, sonra bunlar
ne en uygun, mevcut hukuk
bütünleşebilecek, hukukî istik
tir.[37]

Maslahat, Şâriin maksatla
umumî olması halinde, delille
sahiptir. Nitekim maslahatın
icma ile çatışması halinde, cü
re takdim edileceğine hükm
yüzünden sert tenkitlere
(v.716/1316), maslahata riaye
delillerin en kuvvetlisi ve en h
luşundaki "amaç (maksad)",
dolayısıyla çatışma durumun
söylemesi de bu konuyla yakı
ve icmanın önüne çıkarması,

[35] Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, IV, 56.
[36] Yaman, "İslam Hukuk İlmi Açı
Yönteminin İlkeleri Üzerine", s.
[37] Karayalçın, Yaşar, "*Hukuk Meto*
[38] Âmidî, el-İhkâm fî usûli'l-ahk
Hukukunda Maslahat-ı Mürsele
Değerlendirilmesi, İlam Araştırm
[39] Tûfî'nin bu konudaki görüşlerini

Mükellef, dinî ahkam, kural veya fiilleri icra ederken iradesi olmaksızın biri diğerine muhalif, yani birini tatbik ederken ötekisini ihmal etmek zorunda kalacağı iki zıt durum (iki maslahat, iki mefsedet veya biri maslahat diğeri mefsedet) arasında psikolojik ve içsel bir *çatışma* hali yaşayabilir. Çatışma, insanın ruh sağlığını bozan etkenlerden olup bireyin iki farklı istek, temayül ve olasılıkla karşılaşması halinde bunların birini seçememesi durumunda yaşadığı ruhi gerilimdir. Çatışma bir nevi kararsızlıktır ve bu duruma birey aynı derece cazip olan veya aynı derece itici olan iki şeyden birini seçemeyince düşer.[40] Özellikle karmaşık (complex) toplumlarda bireyler çok sayıda çatışma durumu içinde kalabilir. Ancak bunların tümünü üç ana gruba indirgeme mümkündür:

1. Yaklaşma-Yaklaşma (approach- approach) çatışması: Bu tür çatışmalarda her biri olumlu birer amaçla ilgili iki tür gereksinim söz konusudur. Uykusuz ve aç birisinin uyuma ile yemek yeme arasında gösterdiği ikilem de olduğu gibi.

2. Kaçınma-Kaçınma (avoidance-avoidance) çatışması: Kişinin olumsuz iki amaç arasında bocalamasıdır. İşini sevmeyen birisinin işine devam etmekle işini bıraktığı takdirde başına gelecek işsizliğin sonuçları arasında kalması gibi.

3. Yaklaşma-Kaçınma (approach-avoidance): Bu çatışmada amaç aynı zamanda olumlu-olumsuzdur; çeker ve iter. Tatlı yemek isteyen fakat şişmanlamaktan korkan birinin durumu gibi. Bu çatışmalardan çözümü en güç olan yaklaşma-kaçınmadır, ardından sırayla kaçınma-kaçınma ve yaklaşma-yaklaşma çatışmaları gelir.[41]

Çatışma; engellenme ve hayal kırıklığı dışında akıl sağlığını bozan diğer bir etkendir. Çatışma halini yaşayan insan meseleyi olduğu gibi bırakma yerine halletmeye yönelmeli, lehte ve aleyhteki cihetleri toplayıp bunların nereye varabileceğini düşünmelidir. Kişi çatışmaları halletmediği takdirde ekseriye doğrudan olmayan çeşitli tepkiler geliştirir ya da türlü kaçamakları kullanır.[42]

[40] Monn, Norman L., *Psikoloji (İnsan İntibakının Esasları)*, çev. Nahid Tendar, İstanbul 1958, II, 64-65.
[41] Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsnü Arıcı v.dğr., Ankara 1999, s.229-230.
[42] Monn, *a.e.*, II, 68-69.

II. Makâsıd İctihadının P
Külli Kaideler ve Uygulan

İki şer'î hüküm arasındaki
nılmaz olan çatışmanın orta
tarmak, rast gele bir seçiml
prensiplerine ilişkin külli kaid
çelişik hüküm karşısında m
kararsızlık ve gerilim halinde
şu şekilde sıralayabiliriz:

A. Çatışan iki maslahatta

Maslahat dereceleri farklı
biriyle çatışır ve birinin yeri
maz olursa mükellef maslahat
dir. Elbette böyle bir seçime
edilememesi halinde söz konu
sonra onun diğerine tercih
Menfaati çok olan eylemin di
sıdır. **İzz b. Abdisselâm**'ın (v.
diğerinden daha lezzetli iki y
lezzetli olanı seçecektir. İki a
eşyanın tabiatında bulunan fa
şeyin sahip olduğu faydaları
şaşkın birisidir.[45]

Bu ilkeye değinen bazı ây

1. "Hacılara su dağıtmay
ahiret gününe iman eden ve

[43] Burada "çatışma"dan şer'î hükü
varit olmasıdır." (Zerkeşî, *el-Me*
nımlanan "tezâhum التزاحم " dur
yaşadığı sözü edilen psikolojik ç
[44] Bu kuralda **yaklaşma-yaklaşma**
[45] İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idu'l-ah*

Bunlar Allah katında bir olmazlar. Allah zulmeden bir topluluğa hidayet vermez."[46]

Âyetin nüzulüyle ilgili Nu'mân b. Beşîr şu bilgileri vermektedir: "Ashâbtan bir grupla beraber Allah Rasûlünün yanındaydık. İçlerinden birisi 'Ben Müslüman olduktan sonra hacılara su dağıtmak dışında hiçbir ameli önemsemiyorum.' dedi. Öteki, 'Hayır bence Mescid-i Haram'ı tamir etmek daha önemli', bir diğeri de 'Bence Allah yolunda cihad hepsinden önemlidir.' dedi. Olay Cuma günü vuku bulmuştu ve Hz. Ömer onlara 'Rasûlullah'ın minberi yanında sesinizi yükseltmeyin! Ben tartıştığınız konuyu namazdan sonra ona soracağım.' dedi. Allah Teâlâ bu olaya binaen Tevbe sûresi 19. âyeti indirdi."[47] Böylece bu âyette Kâbe'ye ve hacılara hizmetin çeşitli şekillerini ifade eden imâra, sikâye, rifâde, sidâne[48] gibi vazifelerin Allah'a ve âhiret gününe iman, O'nun ismini yüceltme adına yapılan cihada nispetle daha düşük dereceye sahip olduğu beyan edilmiştir.

2. Hz. Peygamber (s.a.s.) bazı hadislerinde "maslahat derecesi yüksek olan hüküm tercih edilir" kuralına ışık tutan ifadeler kullanmaktadır. Bu hadislere örnekler:

1. "Sınırda bir gün nöbet tutmak (ribât) bir ay boyunca gündüz oruç tutup gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır."[49]
2. Uzlete çekilip kendisini ibadete vermek isteyen birisine Nebî (a.s.) "Hayır yapma! Sizden birinizin Allah yolunda yaptığı cihad, evinde yetmiş sene nafile namaz kılmasından efdaldir."[50] buyurmuştur.
3. "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerdir."[51]
4. "Âlim ile âbid arasındaki fark benim ile sizin en alt seviyede olanınız arasındaki fark gibidir."[52]
5. "Kim bir hidayet yolu gösterirse bu yola tabi olanların sevabı eksiksiz o kişiye de yazılır."[53]

---

46 Tevbe 9/19.
47 Müslim," *İmâra*", 11.
48 *İmâra*; Kâbe'nin inşaat ve tamir hizmetleridir. *Sikâye*; hacılara su dağıtma, *rifâde*; hacıları yedirip içirme, *sidâne* ise; Beytullah'ı koruma ve genel hizmetlerini görme demektir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 181; İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, İstanbul ts. (el-Mektebetü'l-İslamiyye), s.359,424.
49 Müslim, "*İmâra*", 60.
50 Tirmizî, "*Fedâilü'l-cihâd*", 17.
51 Buhârî, "*Fedâilü'l-Kur'ân*", 21.
52 Tirmizî, "*İlm*", 19.
53 Müslim, "*İlm*", 6.

Faydası başkalarına dokunan (m
faydası sadece kişiye özel (kâsır)
birçok hadis bulunmaktadır.

Çatışan Maslahatlar Aras

Aynı anda elde edilemeye
nispetle öncelik hakkına sahip
az olana takdim edilip maslah
aklın gereğidir ve İslam âlimle

Maslahatlar arası seçim içi
bilgi sahibi olunması gerekir.
maslahatların kuvvetleriyle
tahsîniyyât ayrımında ortaya
vetli olması nedeniyle zarû
tahsîniyyât gelir. Tahsîniyyât
ikisi ise beraber zarûriyyâtın
daha devreye girmektedir; o d
iptaliyle sonuçlanıyorsa bu m
temmim şeyin varlığı aslın
terk edilmelidir.[57] "Bir müte
sonuçlanıyorsa bu mütemmi
rın tercihiyle ilgili olarak şu s

1. Zarûrî maslahat, hâcî ve t
ve tahsînî maslahatlar zar
2. Hâcî maslahat, tahsînî ma
maslahatın mütemmimi v

---

54 İzz b. Abdisselâm, *a.e.*, I, 60; İbn
ts. (Dâru'l-cîl), III, 279.
55 Bûtî, Davâbitu'l-maslaha, s.254.
56 Şâtıbî, *el-Muvâfakât* , II, 6.
57 Bu durum akıl sahibi hiçbir in
giysiler insanı korumak ve örtm
bisesi tutuşan bir adam kendisin
58 Şâtıbî, *a.e.*, II, 6-8.

Baskın (aslah, gâlib, râcih) maslahatın, diğer maslahata göre öncelik hakkına sahip olduğuna dair örnekler:

1. Zarûrî maslahat hâcî maslahata öncelenir

- İnsan hayatını korumak zarûrîdir. Toplumu mali bir ambargodan korumak ise hâcîdir. Mütegallibe bir güç ambargo tehdidiyle bir devletin vatandaşlarından bir veya birkaç kişiyi öldürmek için teslim almak istese bu kişi ya da kişiler verilmez.[59]

- Zarûrî maslahatı hâcî maslahata öncelemeye dair diğer bir örnek de Nebî (a.s.)'ın Hudeybiye'de yaptığı anlaşmadır. Hz. Peygamber, anlaşma metninde yer alan "*Bismillâhirrahmânirrahîm*" ve "*Muhammed Rasûlullâh*" ibarelerinin silinip yerine "*Bismikellâhümme*" ve "*Muhammed bin Abdillâh*" yazılması olayında[60] olduğu gibi, görünürde İslam dininin imajını zedeleyen ve müşrikler tarafından şart koşulan bazı hususları kabul etmiştir. İslam'ın neşri zarûrîdir, dinin şekli göstergeleri ise hâcîdir ve bu olayda hâciyyât zarûriyyât için terk edilmiştir. Nitekim Hudeybiye Anlaşması neticesinde Müslümanlar dünya hükümdarlarını ve tüm dünya halklarını İslam'a davet için önemli bir fırsat yakalamışlardır. Bu sebepledir ki Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'de Hudeybiye anlaşmasını "*fethan mübînê* (açık bir fetih)"[61] olarak nitelemektedir.[62]

2. Zarûrî maslahat tahsînî maslahata öncelenir

- Düşman saldırısına karşı savaşmak zarûrî bir maslahattır. Bu zarûrînin zarureti (olmazsa olmaz unsuru) ise ordunun başında bir komutanın bulunmasıdır. Komutanın âdil olması da bu zarûrî maslahatın mükemmili/mütemmimidir. Fakat komutan eğer zalim birisi olursa bu

59 Vekîlî, *Fıkhu'l-evleviyyât*, s.202.

60 Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, Beyrut 1415/1994, III, 351; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993, I, 256.

61 Fetih 48/1.

62 Karadâvî, Yûsuf, *Fî fıkhi'l-evleviyyât: Dirâse cedîde fî dav'i'l-Kurâni ve's-sünne,* Beyrut 1421/2000, s.30-31. Hz. Peygamber, Hudeybiye Anlaşmasının ardından inen Feth suresini Hz. Ömer'e okuması için birisini göndermiş, Hz. Ömer de gelip "Yâ Rasûlallah, bu gerçekten bir fetih mi?" diye sorunca Rasûl-i Ekrem "Evet" cevabını vermiştir. Ebu Dâvûd, "*Cihâd*", 143; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 420.

tahsînî (kemâlî) maslahatın y
ve böyle bir komutanla berabe

- Hastane ve kamu hizmet
azından hâcîdir. Bayram ku
sosyal etkinlikler ise tahsînîdi
dan yoksun olan bir bölgede b
sı dinen ve aklen uygun değilc

3. Hâcî maslahat tahsînî n

- Din eğitimi ve rehberliğ
hâcîdir. Cami ya da mescid
yenisini inşa etmek ise tahsî
mak, restore ettirmek ya da h
bir kurs ya da bir okul yaptır
yaptırmaktan daha fazladır.

- Cemaatle namaz hâcîdir.
selahiyeti ise tahsînîdir. Dola
cemaat namazını terke mazer
rettiği önemli bir ibadettir ve
ehli kabul edilmiştir. Adalet v
olup mütemmimin ortadan
Hatta bazı hadisler ve sahâbe
imamın -eğer inançsız değilse
ğına fetva verilmiştir.[66] Bunu

63 Şâtıbî, *a.e.*, II, 7.

64 Vekîlî, *a.e.*, s.202-203.

65 Şâtıbî, *a.e.*, II, 7; Bûtî, *a.e.*, s.257.
tanla cihad etmek üzerinize vaci
(Ebu Dâvûd, "*Cihâd*", 33) hadisi

66 Şerbâsî, Ahmed, *Yes'elûneke fi'd-*
hükme ise aynı şekilde "İster sa
kılmanız vacibtir. Hatta bu imar
33) hadisi delil olarak zikredilme

imamın arkasında namaz kılmanın daha faziletli bir davranış olduğu belirtilmiştir.[67]

- Bir Müslümanın dinî iletişim veya İslam'ı tebliğ esnasında, ihtiyaç varsa telîf-i kulûb (muhatabın kalbini ısındırmak) maksadıyla bazı müstehabları (nafile oruç ya da namaz gibi) terk etmesi doğruya en yakın olan davranıştır. Çünkü telîf-i kulûb müstehablardan daha büyük maslahatlar içermektedir.[68]

4. İki zarûrî maslahattan önem derecesi kuvvetli olan diğerine öncelenir

- Dinî ve manevî değerleri korumak zarûrîdir, hayatı korumak da zarûrîdir. Fakat mukaddesat hayattan önemlidir ve hayat gerektiğinde mukaddes değerler uğruna feda edilmelidir. Mal da aynı şekilde mukaddesatın tehlikeye düştüğü durumlarda telef etmekten kaçınılmaz.[69]

Netice olarak iki şer'î emir (durum ya da hüküm) çatıştığı zaman, öncelikle mükellefin yapması gereken bu iki şer'î emrin teşrî açıdan mertebelerini dikkate alarak öncelik sırasını belirlemek, diğer taraftan da hangi maslahat mertebelerine mensup olduklarını tespit ederek aradaki farka göre önem sırasına riayet etmektir. Maslahat mertebeleri ve önem sırasını tespit ederken özetle şu hususlar göz önünde tutulmalıdır:[*]

A. Daha kuvvetli taleb hükmü taşıyan iki emirden birini, daha zayıf taleb hükmü taşıyana tercih etmek. Birinin vacib ötekinin müstehab, ya da birinin

[67] Bazı İslam alimleri "Adil bir imam dururken fasık imamın arkasında namaz kılan kişi namazını iade etmesi gerekir, namazı sahih değildir" derler. Çünkü onun arkasında namaz kılmak, onun kötü olan fiillerini tasvip anlamına geldiğinden "Böyle bir imamın arkasında namaz kılmakla nehyi 'ani'l-münker vazifesini terk etmiş olur." demektedir. Diğer bir kısım ulema ise "Nehyi 'ani'l-münkeri terk ile namaz ayrı ayrı konulardır. Namazı sahihtir ve iadesi gerekmez. Bu durum Cuma günü ezanı duyan kişinin bey' akdi yapmasına benzer. Dinen bu eylem yasaklanmış olmakla beraber alışveriş işlemi sahihtir." demektedir. Böyle bir namazın sahih olduğunu savunan alimler Ebu Hanîfe, Şâfiî ve iki rivayetten birine göre Ahmed b. Hanbel, sahih olmadığını savunanlar ise Mâlik b. Enes ve diğer rivayete göre Ahmed b. Hanbel'dir. İbn Teymiye, *Fıkhu'l-kitâb ve's-sünne,* s.120.

[68] İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, haz. Abdurrahmân Muhammed b. Kâsım ve Muhammed b. Abdurrahmân, by. ts, XXIV, 381; Abdulazîm el-Bedevî, *el-Vecîz fî Fıkhi's-sünne ve'l-kitâbi'l-azîz*, Beyrut 1424/2003, s.273.

[69] Bûtî, Davâbitu'l-maslaha, s.252.

[*] Ana metindeki insicamı bozmamak için örnekler dipnotlarda verilmiştir.

farz-ı ayn diğerinin farz-ı
farz-ı ayn farz-ı kifayeye t
belirleme ise uhrevî masla
dığı fiilleri) hakkında bilgi
ancak kitap, sünnet, icma
kaynaklara müracaatla tes

B. Taşıdıkları taleb hükmü eş
ihtimal söz konusudur :

1. Çatışan iki şer'î durum
risi zarûriyyât diğeri h
kısmına dahil olması g
de tahsînîye öncelenir.

2. Çatışan iki şer'î durum
üç şekilde ortaya çıkar

a. İkisi de ***zarûriyyât*** k
konusudur:

aa. Çatışan iki şer'î
nilen din, can, a
birinin diğerind

ab. Bu beş unsurda
hali. Dini korun
rumanın çatışm

Birinci şıkta (a bendinde) i
ral "*Maslahatı kesin ve genel*
edilir." kuralıdır. İkinci şıkta (
olana tercih edilir" kuralı esas

b. İkisi de ***hâciyyât*** kıs
nusudur :

[70] Örneğin üzerinde borcu olan ya
cihad için sefere çıkamaz. Çünk
veyn rızası bulunmaktadır. Zerke

[71] İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ah*

[72] Örneğin bir ferdin hayatını koru
hali gibi. Bûtî, *Davâbitu'l-maslah*

[73] Örneğin iki kişiden yalnızca bi
kişilerden kesin olarak kurtarabi
nı) bırakır. Bûtî, *a.e.*, s.252

[74] Örneğin dini korumak için cihad

[75] Örneğin ölmemek için alkollü bi

ba. Hâciyyâttan ve çatışan iki şer'î hükmün usûl-i hamseden aynı maddeyle ilgili olması hali. Akıl ile ilişkili bir hâcî hükmün yine akılla ilgili diğer bir hâcî hükümle çatışması durumu gibi.

bb. Hâciyyâttan ve çatışan iki şer'î hükmün usûl-i hamseden iki ayrı maddeyle ilgili olma hali. Can ile ilgili bir hâcî hükmün nesil ile ilgili bir diğer hâcî hükümle çatışması gibi.

Her iki halde de birinci maddedeki iki kural geçerlidir. Yani birinci halde "Maslahatı genel olan özel olana,[76] kesin olan şüpheli olana[77] tercih edilir." İkinci halde "Maslahatı kuvvetli olan zayıf olana tercih edilir."[78]

c. İkisi de ***tahsîniyyât*** kısmına dahil olabilir. Aynı şekilde iki ihtimal bulunmaktadır:

ca. Tahsîniyyâttan ve çatışan iki şeri hükmün usûl-i hamseden aynı maddeyle ilgili olması hali.

cb. Böyle iki şer'î hükmün usûl-i hamseden iki ayrı maddeyle ilgili olması durumu.[79]

Zarûriyyât ya da hâciyyâttan olup çatışan iki maslahatın tercihinde kullandığımız aynı iki kural burada da geçerlidir. Yani iki tahsînî vacib kıyaslanır, kuvvet[80] ve kemiyet[81] mertebesi üstün olan tercih edilir.

---

76 Örneğin belli bir şahsa ait olmayan ortak bir mera ya da kuyunun tek şahsa değil de umuma açık bir kullanım alanı haline getirilmesi bu prensip gereğidir. Bûtî, *a.e.*, s.252-253.

77 Örneğin başkasına ait yangın söndürme aletlerini yanında emaneten bulunduran birisinin ev ya da dükkanında bir yangın çıkması halinde bu aletleri kullanarak yangını söndürmesi, bu aletlere gelecek şüpheli ve nispeten daha az zarara tercih edilir. Çünkü yangını söndürmek ve gelecek zarardan aletleri korumak malla ilişkili hâcî vacib olmasına rağmen ev ya da dükkanı korumak daha kapsamlı ve daha kesin bir vacibtir.

78 Örneğin Müslüman gençleri fikrî sapkınlıktan korumak vacibtir, bunun yanında ilim tahsil etmek de vacibtir. İkisi de hâcî vaciblerdendir. Eğer bir öğrenciyi, öğrenim amaçlı olarak gayri müslim bir ülkeye göndermek onun inancına zarar verecekse, öğrenimine gelecek şahsi zarara rağmen gönderilmemesi tercih edilmelidir. Çünkü dini ve aklı korumak malı korumaktan önce gelir. Özellikle bu öğrencinin öğrenim gördükten sonra ülkesine dönüp bu sapkın fikirlerini yayıp diğer Müslümanlara zararının dokunacağını tahmin ediliyorsa bu durumda "*Maslahatı genel olan özel olana tercih edilir.*" kuralı işletilir. Bûtî, *a.e.*, s.253.

79 Bûtî, *a.e.*, s.249-254.

80 Örneğin gözü haramdan korumak tahsînî vacibtir. Sıla-yı rahim de tahsînî vacibtir. Fakat sıla-yı rahm daha önemlidir. Sıla-yı rahim, bakılması haram bazı mahalleri görmeye sebep olacaksa terkedilmemelidir. Çünkü sıla-yı rahim nefis ile ilgili, gözü haramdan korumak ise nesil ile ilgili tahsînî vacibtir. Nefis, nesle takdim edilir. Ayrıca sıla-yı rahmi terk mefsedeti, harama bakma mefsedetinden daha büyük zarar getirir. Bkz. Bakara 2/27; Ra'd 13/25; Muhammed 47/22.

B. Çatışan iki mefsedetter

Diğer bir ifadeyle zararı da
edilir.[83] Bu fıtraten, şer'an ve
bir kuraldır. Bir doktor birbir
kapmış iki organdan ikisini
tedavi etmeye çalışır[84], nisp
doktoru endişelendirmez. Din

"Zarar mümkün olan en a
sinden daha büyük bir zarar
şerrin en hafifi irtikab edilir.'
katlanılır."[89], "Özel zarara dah
mefsedet teâruz ederse küçü
lır."[91] küllî kaidelerinin heps
Fukaha bu kuralların hepsini
külliyesine ircâ etmekte ve bu
mektedirler.[93]

---

81 Örneğin nafile ilim ile iştigal et
Çünki ilim süre olarak daha az o

82 Bu kuralda **Kaçınma-Kaçınma** (

83 Bu durum zarar miktarının farl
arasında kaldığı bir durumda ise
yen bir kişinin yanma ile boğulr
tehlikesiyle karşı karşıya kalan
kalması hali gibi- iki görüş zikr
vam eder. 2)İki zarardan birini s
naatimizce her ikisinde de kurtu
sında seçim zorunluluğunda kala
Eşbâh ve'n-nezâir, Dımaşk 1403/

84 Kangren olmuş bir parmağın tür

85 İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahk*

86 Bkz. İbn Nüceym, *a.e.*, s.95; *Mec*

87 Bkz. İbn Nüceym, s.96; *Mecelle* n

88 Bkz. İbn Nüceym, s.98; *Mecelle* n

89 Bkz. Sübkî, Tâcuddîn Abdulvahh

90 Bkz.İbn Nüceym, *a.e.*, s.96; *Mec*
olunur."

91 Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*,
mad. 28: "İki fesad tearuz ettikte

92 Karadâvî, Fî fıkhi'l-evleviyyât , s.

93 Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâi*
"Zarar izâle edilir" kuralı fıkhın

Kitap ve Sünnet'te "Büyük mefsedet için küçük mefsedet göze alınır." kuralına ışık tutan pek çok nas bulunmaktadır:

1. "Sana haram ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: 'Bu aylarda savaşmak büyük bir suçtur. Fakat Allah yolundan alıkoymak , Onu ve Mescid-i Haram'ı inkar etmek ve ehlini sürüp çıkarmak Allah katında daha büyüktür. Fitne de katilden daha büyük bir günahtır.' "[94]

Bu âyet-i kerîme "Haram aylarda savaşmak ve bu aylara hürmetsizlik bir mefsedet olsa da, Allah yoluna hidayet eden kişi ve çalışmalara engel olmak, Müslümanları öldürmek ve onları ülkelerinden göçe zorlamak daha büyük mefsedettir ve büyük bir mefsedeti ortadan kaldırmak için küçük mefsedet irtikab edilebilir" anlamını işârî olarak içermektedir.

2. Hz. Mûsâ'nın, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği ilimden faydalanmak amacıyla yanında refakat etmek istediği yol arkadaşının,[95] seyahat esnasında mefsedet kabilinden; başkasına ait mala kasten zarar (haksız fiil) ve katil (adam öldürme) şeklinde bir dizi fiilleri işlemesi bu kuralımızın başka bir şer'î delîlidir. Hz. Mûsâ, arkadaşının bir gemiye binince, bindikleri bu geminin tahtalarını kırması ve yol üzerinde gördüğü bir çocuğu öldürmesi üzerine ona yönelttiği şaşkınlık ifadesi taşıyan sorulara şu cevabı almıştı: "*Gemi denizde çalışan yoksullarındı , onu kusurlu yapmak istedim, çünkü ilerde her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince onun anne ve babası mümin kimselerdi. Bundan dolayı onun kendilerini azgınlığa ve inkara götürmesinden korktuk. Böylece onlara Rablerinin temiz olmak bakımından ondan daha hayırlısını, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik.*"[96]

Bûtî, s.276. Diğer kurallar; 1) "Meşakkat teysiri (kolaylaştırma) celbeder." *Mecelle* mad.17. 2) "Âdet muhakkem (hüküm mercii)dir." *Mecelle* mad.36. 3) "İşlerin hükmü maksatlarına göredir." *Mecelle* mad.2. 4) "Yakîn şekk ile zâil olmaz." *Mecelle* mad.4.

94 Bakara 2/217. Bu âyet Hz. Peygamber'in Kureyş'e ait bir ticaret kafilesini gözetlemek üzere gönderdiği bir ordu birliği hakkında nazil olmuştur. Bu birliğin başında Abdullah b. Cahş vardı ve haram aylardan Receb ayının ilk günü olmasına rağmen bu kafileye hücum etmişler, müşriklerden kimisini öldürüp kimisini de esir almışlardı. Taberî, *Tefsîru't-Taberî (Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân),* Beyrût 1418/1997, I, 197; İbn Kesîr; *Tefsîru İbn Kesîr*. Beyrut ts. (Dâru'l-kalem), I, 190; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, I, 601-604.

95 Hadiste bu kişinin Hızır (a.s.) olduğu ifade edilmektedir. Buhârî, "*İlm*", 16.

96 Kehf 18/79,80,81.

Yukarıdaki âyette geçen bi
(mal) ihlal eden iki mefsedet
bir kısmının hasar görmesi i
etmiştir. İkinci olayda ise dini
diğer mefsedet çatışmaktadır
çocuğun ana-babasının küfr
olayda da küçük zarar büyük

3. Hz. Peygamber (s.a.s.) r
cidin içinde idrarını yapmay
için hızla harekete geçtiler. Fa
ve idrarının üzerine bir kova s
zorlaştırıcı değil." buyurdu.[97]

Müslim şârihi **Muhyiddîn**
rumlamaktadır: "Allah Rasûl
hafifini göze alarak ağırını de
adamın yaptığı bu işin yarıc
açıdan daha büyük zarar taş
kesilseydi adam duygusal (İsl
nüyle zarar görecekti. Adam
rıyla olmuştur. Bundan dah
adama zarar vermekten evlâ
eğer idrarı yarıda kesilseydi a
bedenini, elbisesini ve hatta m

4. Bir savaş sonrası ganin
(s.a.s.) "Ey Allah'ın Rasûlü! C
insanlardan) daha layık olan
hoş olmayan bir şeyi (fahş) ist
serbest bıraktılar, ben ise cim
Allah Rasûlü, ganimetten hak
diklerini vermezse ortaya Ras
arasına fitne atma gibi daha

97 Buhârî, "*Vudû*", 58.

98 Nevevî, *Şerhu Sahîhi'l-Müslim,* B

99 Müslim, "*Zekât*", 127; Ahmed b.

istediklerini vermiştir. Buna benzer bir durum Hz. Peygamber'in, ganimet dağıtımında kendilerine az hisse düşmesi sebebiyle meydana gelen üzüntülerini gidermek için Medineli Müslümanlara söylediği şu sözlerde saklıdır: *"Muhakkak Kureyş cahiliyeden ve içinde bulundukları musibetten yeni kurtulmuştur, ben onları İslam'a ısındırmak istiyorum. İnsanlar ellerindeki dünyalıklarla evlerine dönerken sizlerin Allah Rasûlü'yle evlerine dönmenizden hoşnut değil misiniz? Eğer insanlar bir vadinin yolunu tutsa ben* ***E****nsar'ın tuttuğu yolu tercih ederim."*[100]

5. Ömer b. Abdilazîz (v.101/720) , hilafet makamına gelince, oğlu Abdulmelik, kendisinden önce bu makama oturan Emevî halifelerinin yaptığı haksızlıkları ve adam kayırmaları, sonucu ne olursa olsun güç kullanarak kaldırması gerektiği hususunda ona telkinde bulunduğu zaman, Ömer b. Abdilazîz bunu yapmaya muktedir olmakla birlikte "*Kılıçla gelen hayırda hayır yoktur.*"[101] diyerek sosyal ve siyasal projeleri silah kullanarak hayata geçirmenin toplumda onarılmaz yaralar açabileceğine vurgu yapmıştır.

Çatışan ve kaçınılmaz iki mefsedetle karşı karşıya kalındığında hafifinin tercih edilmesi sonucu bu hafif mefsedet artık mefsedet olmaktan çıkar, her ne kadar zatında mefsedet olarak isimlendirilse de râcih/baskın bir maslahat gereği gerçekte mefsedet değildir.[102]

"İki maslahatın çatışması"nda olduğu gibi "iki mefsedetin çatışması"nda da zikri geçen kurallar izlenerek tercihe gidilir. İki mefsedet ve iki maslahat arası çatışma durumunda izlenecek bu kuralların benzerliği mefsedet kavramının, maslahatın zıddı olmasından kaynaklanmaktadır. Burada unutulmaması gereken, çatışan iki mefsedet arasında yapılacak tercihin her iki mefsedetten de kaçınma imkanının olmadığı bir pozisyonda yapılabileceğidir. Çatışan iki mefsedetten birini irtikap etmek kesinleştiğinde, iki maslahatın çatışmasında olduğu gibi, büyük olanından kaçınma yolu aranır. Takip edilecek yöntemde şu sıraya dikkat etmek gerekir:[103]

[100] Buhârî, "*Menâkıbu'l-Ensâr*", 1; Müslim, "*Zekât*", 133; Tirmizî, "*Menâkıb*", 65.
[101] İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, Beyrut ts. (Dâru'l-fikr), XXXVII, 46. Ayrıca bkz. Ebu Nu'aym el-Isbahânî, *Hılyetü'l-evliyâ*, Beyrut 1405/1995, V, 355.
[102] İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, XX, 57.
[103] Vekîlî, *Fıkhu'l-evleviyyât,* s.215-218.

A. Şer'an nehyolunan iki şey
vetli olanından öncelikle s
ması gibi.
B. Nehyolunan iki şey arasın
ihtimal dahilindedir :
1. Biri haram lizâtihî, diğ
Böyle bir durumda önc
kir.[104]
2. Haram lizâtihî ile yine
rumda da iki ihtimal b
a. Külliyât-ı hamsden
tışması. Bu durumd
riayet ederek tercih
b. Külliyât-ı hamsden
haram lizâtihînin ç
şümul ve kesinlik d

Çatışan iki mefsedetin kıya
celik verileceği bu iki mefse
edilmesiyle de tespit edilebilir

Çatışan iki mefsedet masl
maslahatı ihlal ediyorsa, yan
yüksek mertebeye dahil olan
Burada üç alternatif söz konus

aa. Zarûrî bir masla
ihlal eden mefse
mefsedet sakınm

[104] Açlıktan ölmek üzere olan biris
arasında muhayyer kaldığı bir es
[105] Örneğin para ile zina arasında r
bir durum kesinleşirse para ver
zarar veren bir mefsedettir, hırs
mefsedettir. Usûl-i hamsenin ön
le ilgili mefsedetten yani zinadan
[106] Hür düşüncenin gereklerinden
sınırlandırmalar getirme akılla i
ilkelerine ve toplumun dinî inan
yasaklanması evlâ olanıdır. Çün
mefsedettir.
[107] Vekîlî, *a.e.*, s.217-222.
[108] Zina ile istimnâ (masturbasyon)

ab. Zarûrî bir maslahatı ihlal eden bir mefsedetle tahsînî bir maslahatı ihlal eden mefsedetin çatışması: Zarûrî maslatı ihlal eden mefsedet öncelenir.[109]

ac. Hâcî bir maslahatı ihlal eden bir mefsedetle tahsînî bir maslahatı ihlal eden mefsedetin çatışması : Hâcî maslahatı ihlal eden mefsedet öncelenir.[110]

Çatışan iki mefsedet maslahat mertebelerinden aynı maslahat mertebesini ihlal ediyorsa bu durumda da üç ihtimal önümüze gelir:

ba. Zarûrî bir maslahatı ihlal eden bir mefsedetle yine zarûrî bir maslahatı ihlal eden başka bir mefsedetin çatışması.

bb. Hâcî bir maslahatı ihlal eden bir mefsedetle yine hâcî bir maslahatı ihlal eden başka bir mefsedetin çatışması.

bc. Tahsînî bir maslahatı ihlal eden bir mefsedetle yine tahsînî bir maslahatı ihlal eden başka bir mefsedetin çatışması.

Bu üç maddenin her birinde de iki ihtimal bulunabilir :

- Ya bu iki mefsedet aynı küllî maslahatı ihlal edecektir ki bu durumda mefsedeti genel olan özel olana tercih edilir.[111]
- Ya da bu iki mefsedet farklı iki külli maslahatı ihlal edecektir. Bu durumda da usûl-i hamse sırası takib edilerek daha önemli olan maslahatı ihlal eden mefsedet sakınma açısından diğerine öncelenecektir.[112]

Kuralla ilgili bazı örnekler:

1. Müşriklerle anlaşma yapmak, Müslümanlar aleyhinde bazı zararlar içerse de, yapılmadığı takdirde daha büyük bir zarar ortaya çıkacaksa "iki mefsedetten küçüğünü irtikab ile büyüğünden kaçılır" kaidesi gereği meşru görülmüştür. Aynı şekilde ehl-i bidat, isyancı ve zalim kişilerin sunduğu ve

[109] Devletin hastane yapımı ile park türü tenezzüh yerlerinin yapımı arasında tereddüt etmesi durumunda ve sadece bu iki yatırım sahasından birisine bütçe ayırma imkânının bulunduğu bir halde hastane yapımını tercih etmesi gerekir.

[110] İmamın namazı uzatması bazı insanların cemaatten soğumasına sebep olacaksa namazı kısa tutması evlâ olanıdır. Çünkü cemaat namazının terki hâcî bir maslahatı, namazı kısa tutması ise tahsînî bir maslahatı ihlal etmektedir.

[111] Mesela bir vaizin cemaate katılmayan kişileri ikaz etmesi vaazlarının durdurulmasına sebep olacaksa bu kişileri ikaz etmemesi doğruya en yakın davranıştır. Çünkü ikisi de dini korumakla ilgili maslahatı ihlal etmesine karşın vaazların terk edilmesi daha genel mefsedettir.

[112] Bir insan içki içmeye, içmediği takdirde öldürülecek şekilde zorlansa (ikrâh-ı mülci), içmesi caiz olur. Zira akla gelecek zarar cana gelecek zarardan daha hafiftir.

Allah Teâlâ'nın haram kıld
hurumâtillâh) anlaşma şartla
Hudeybiye antlaşmasıyla ilgil
kıldığı şeyleri tazim anlamı iç
şartlarını onlardan kabul e
Ahmed b. Hanbel'in *"el-Müsn*
ve ben de onlara bunu vere
şekliyle daha önce geçen ta'z
etmektedir.

2. Her meslek sahibine m
sınırlandırmalar koymak ve
ten ihraç etmek bu kuralda
meslekten menedilmesi örnek
luk) gibi diğer meslek grupla
müftü vs.- memuriyet ve ma
yapmakta gösterdikleri kusur
yine bu kurala uygun düşen b

3. İslam ceza hukukundak
riyle "iki mefsedetten küçüğü
üstü örtülü olarak tatbik edil
tatbikinden önceki genel önl
ni[121] mükemmel şekilde tem

[113] İbn Kayyım, *Zâdu'l-me'âd fî hed*
Sîratü'n-nebeviyye, II, 1024-1025

[114] Buhârî, "*Şurût*", 15; Ebu Dâvûd,

[115] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV

[116] "Tabib-i cahili menetmek bu a
Nüceym, s.96.

[117] Krş. T.C.K. Mad.228-242.

[118] Yıldırım, Mecelle'nin Küllî Kâi
Kur'ân, IV, 177.

[119] Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâi*
mad. 28: "İki fesad tearuz ettikte

[120] Sübkî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, I, 45

[121] Ceza hukukçuları cezanın evrel
tehdidi, 2) Cezaların hükmedilm
soyuttur ve genel bir tehdit (=ge

öldürme, müessir fiil, gasp, hırsızlık vs.) önlemek için şahıslara yönelik kişisel zararları göze alma anlamına gelmektedir.

4. Bir imamın çıkacak ihtilafı ve fitneyi önlemek amacıyla -farklı bir mezhepte ya da aksi kanaatte olduğu halde- namaz kıldırdığı cemaatın teamülüne uygun olarak besmeleyi cehren okuması ve vitri vaslederek veya faslederek kılması (üç rekati birleştirerek veya 2+1 şeklinde bölerek kılması) doğruya en yakın olan davranıştır.[122] Zira bunun aksi olan bir davranış özellikle mezhebine mutaassıb bir toplumda münakaşa ve tefrika sebebi olacak ve neticede daha büyük mefsedete yol açacaktır.

5. Kötülük ve zulümlerinden korkulan ve nüfuz sahibi kişilere hak etmedikleri bazı iltifatları yapmak iki mefsedetten büyüğünü defederek küçüğünü göze almak anlamına gelir. Nitekim birisi Nebî (s.a.s.)'in yanına girmek için izin isteyince Nebî (s.a.s.), bu adam hakkında "Ne kötü hemşehri!" dedi. Adam Hz. Peygamber'in huzuruna girince ise ona güler yüzle ve iltifatla muamele bulundu. Buna şahit olan Hz. Âişe "Yâ Rasûlallah, adam hakkında önce dediklerini dedin sonra da ona iltifatta bulundun." deyince Rasûlullah "*İnsanların en şerlisi, insanların şerrinden korktukları için terkettikleri (üzerine gitmedikleri) kişidir.*"[123] buyurdu.

6. Hamile bir kadın öldüğü zaman karnındaki çocuk yaşıyorsa cesede zarar gelecek bile olsa cerrahi operasyonla bu çocuğun alınması meşrudur. Bahçe duvarını aşarak başkasının kullanım sahasına taşmış dallar da bu kural gereği kesilebilir.[124]

7. Kişinin kendisini herhangi bir zulümden ya da eziyetten kurtarması için fiilî ya da kavlî bir tariz yöntemi izlemesi de bu kabildendir. Burada kastedilen örneğin; Hz. Peygamber'in hicret esnasında kimlerden olduklarını soran adama "Biz sudanız." demesi ya da namaz esnasında abdestini

Emin, *Ceza Hukuku (Genel Hükümler)*, Ankara 1997, s.759. Ayrıca bkz. Dağcı, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller,* Ankara 1999, s.33-34.

122 İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, III, 195-196, 246-248, XXIV, 381; Bedevî, Yusuf Ahmed Muhammed, *Mekâsıdu'ş-şerî'a' ında İbn Teymiye*, Ammân 1421/2000, s.274.

123 Buhârî, "*Edeb*", 48; Müslim, "*Birr*", 73; Tirmizî, "*Birr*", 59; Ebu Dâvûd, "*Edeb*", 5.

124 Sübkî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, I, 45; İbn Nüceym, el-Eşbâh ve'n-nezâir, s.97.

bozan kişinin burnunu tutara
bir tür hîle-i şer'iyye diyebilec

8. Bir kişinin öldürülmesi
luğa kısas uygulanması, "bü
irtikab" kuralından kaynağı
olmasına rağmen, kısasın suç
tarzda uygulanması, ortaya
zararları önlemeye yönelik bi
şarak bir kimseyi öldürmes
bilinirse, insanlar bu yola baş

9. İslam âlimleri devlet baş
rektiği konusunda söz birliğ
müctehid sıfatını haiz kimsen
gelecektir: Ya devlet idarecisi
da müctehid olmayanlar arası
ne kadar yönetime bilgisel bi
mefsedet olsa da ülkenin karn
büyük bir mefsedettir.

C. Maslahat, mefsedet ile

İçinde yaşadığımız bu al
mefsedet de salt zarardan iba
takım zararlar, her mefsedet
mar, zina hatta zulüm ve şi
kişiye bazı menfaatler kazan
basması sebebiyle Şâri Teâlâ
cihad, infak gibi ibadetler de
mekle beraber maslahat tarafl
Bu kurala kaynak teşkil eden şer'

125 İbn Kayyım, *et-Turuku'l-hükmi*
hîle-i şer'iyyenin diğer bazı örne

126 Bu kuralda **yaklaşma-kaçınma** (

127 İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ah*

128 İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, I, 265; İz

1. "Sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki 'o ikisinde büyük bir günah ve (bunun yanında) bazı faydalar vardır. Fakat günahı faydalarından daha büyüktür.' "[129]

Görüldüğü üzere âyet-i kerîmede içki ve kumarın taşıdığı günahlar yanında birtakım faydaları da göz ardı edilmemiştir. Tefsirlerde içkinin yararlarıyla ilgili ticarî gelir, gıdaları sindirme, vücuttaki toksik maddeleri vücut dışına atma ve nefsanî lezzet gibi şeyler sayılmıştır. İçkide ise satıp semeninden intifa maslahatı vardır.[130] Fakat zarar yönleri daha fazla olması sebebiyle bu iki şey yasaklanmıştır.

2. Allah Rasûlü (s.a.s.) Medine döneminde, münafıkların İslam'a verdikleri zarara rağmen onları öldürme gibi bir girişimde bulunmamış ve bunun sebebini "*İnsanlar 'Muhammed ashabını öldürüyor' demesinler diye..*"[131] şeklindeki bir ifadeyle bizzat kendisi açıklamıştır. İnsanların bu konuda Hz. Peygamber'e dil uzatmaları kalpleri İslam'dan soğutacak ve münafıkların şerlerini dindirmeyip aksine alevlendirecekti.[132] Dolayısıyla münafıkların öldürülmesinin getireceği zararlı sonuçlar göz önünde tutulduğunda (i'tibâru'l-meâlât) mefsedeti maslahatından daha fazla olması sebebiyle uygulanmamıştır. Aynı durum ifk olayından sonra Mistah b. Esâse, Hassan b. Sâbit ve Hamne b. Cahş'a hadd-i kazf (iffetli kadına zina iftirasında bulunma cezası) vurulmasına rağmen asıl fitnenin başı olan Abdullah b. Übey'e bu cezanın tatbik edilmemesinde de bu geçerlidir.[133] O zaman için İbn Übey'e böyle bir cezanın uygulanması, kavminin lideri ve kendisine itaat edilen bir kişi olması sebebiyle, Medine'de nifağın daha fazla yayılmasına, kavminin İslam'dan soğumasına ve kalplerinin ürkmesine neden olacağı bilinen bir gerçekti.[134]

3. Nebî (s.a.s.) Kâbe'yi yıkıp Hz. İbrahim'in (a.s.) attığı temeller üzerine tekrar inşa etmeyi istemesine karşın bu isteğini uygulamaya geçirmemiştir.

[129] Bakara II/219.
[130] Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-tevîl,* Beyrut 1415/1995, I, 121; İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, I, 192; Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili,* İstanbul 1971, II, 66-67.
[131] Buhârî, "*Menâkıb*", 8; "*Tefsîri sûreti münafikûn*", 5,7; Müslim, "*Birr*", 63; Tirmizî, "*Tefsîri sûreti münafikûn*", 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 85; III, 32.
[132] Raysûnî, Nazariyyetü'l-makâsıd ınde'l-İmâmi'ş-Şâtıbî, s.381-382.
[133] Tirmizî, "*Tefsîru sûrati Nûr*", 4.
[134] İbn Kayyım, *Zâdu'l-me'âd*, III, 263-264.

Bu konuda Hz. Âişe'ye "*Eğ*
Kâbe'yi yıkar İbrahim'in tem
vakidir. Kâbe'nin tekrar inşas
ber bu maslahat, arkasından,
ye asabiyetinin harekete geçe
meleri gibi telafisi imkansız
Peygamber, zararı faydasında
miştir.

4. Ebu Hureyre, Ubâde b.
hayattayken Nebî (a.s.)'dan
çekinmişler, ancak bu hadis
korkusuyla vefatlarına yakın b
en-Nevevî (v.676/1277) sözü
yulmayan bazı ilimleri bir
insanlardan gizlemek caizdir'

5. Abdullâh b. Mes'ûd he
"Her gün vaaz etsen olmaz
nizden korkuyorum ve sizin
konusunda Allah Rasûlünün
tir.[138] Bu hadisten, eğitim-öğ
bu eğitim-öğretim faaliyetiy
büyük mefsedet doğuracağı
daha uygun ortam aranması g

Yukarıdaki örneklerden a
şırsa baskın olan taraf öncel
zamanda üzerinde icmanın b
hükümdür. Bu kural maslaha
derecede karıştığı, adeta mef

[135] Buhârî, "*Hacc*", 42; Müslim, "*Hac*
[136] Müslim, "*Îmân*", 142, 147,148.
[137] Nevevî, *Şerhu Sahîhi'l-Müslim*, I,
[138] Buhârî, "*İlm*", 11; Müslim, "*Mü*
Müsned, I, 377.

imkansızlaştığı günümüzde, muamelat ve gündelik yaşamda hayatımıza yön veren en önemli prensiplerden biri haline gelmiştir.

Fıkıh bilginleri de karşılaştıkları ictihadî problemlere çözüm getirirken mezkûr kurala sık sık başvurmuşlardır.

Kuralla ilgili bazı fetva örnekleri :

1. Fukahâ, kadın doktor bulmanın zor olduğu durumlarda erkek doktorun bir kadını muayenesini caiz görmüşlerdir.[139] Hadislerde de bunun meşru olduğuna dair olaylar zikredilmektedir.[140] Zira avret mahallinin açılması tahsînî bir hükmü ihlal eder iken hayati tehlikesi olan bir hastalığın tedavisi zarûriyyâttan, en azından hâciyyâttandır. Zarûriyyât ya da hâciyyât ise tahsînî hükmü ihlal eden mefsedete öncelenir. Ancak böyle bir durumdaki erkek doktor, zorunlu olan mahalden fazlasına bakamaz ve gözünü mümkün olduğu kadar haramdan sakındırması gerekir.

2. Fakihlerin büyük çoğunluğu bir Müslümanın kafir birisinin yanında ücret karşılığında çalışmasını, yapılan iş masiyet olmamak ve şahsi hizmetlerini (yemek sunmak, temizlik işlerini yapmak gibi) içermemek şartıyla caiz görmüşlerdir.[141] Çünkü çalışıp kazanmak hâcî maslahattır, gayr-i müslimin emri altında çalışmak ise tahsînî hükmü ihlal eden bir mefsedettir. Maslahat ağır bastığı için tercih edilir.

3. Yalan söylemek haramdır ve mefsedettir. Fakat baskın gelen bazı maslahatları (karı-koca arasını düzeltmek, insanları barıştırmak ve savaş hali) elde etmek amacıyla bir hadiste[142] buna cevaz verilmiştir.[143]

4. İslam hukukçuları organ ve doku naklini makâsıd-ı şerî'ayı göz önünde tutarak meşru görmektedir.[144] Bu amaçla yapılan cerrahi operasyonlarda, her ne kadar organ ya da dokunun alındığı kişi vücut bütünlüğü

[139] Mevsılî, el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr, İstanbul 1996, IV, 154; Şevkânî, Neylü'l-evtâr şerhu münteka'l- ahbâr min ehâdîsi Seyyidi'l-ahyâr, Kâhire 1421/2000, II, 418.
[140] Bazı kadınların Nebî (a.s.) döneminde savaşta yaralı sahâbîlere hizmet ettikleri ve onları Medine'ye taşıdıklarına dair bkz. Buhârî, "*Tıb*", 2.
[141] Ekinci, Salih, *Gayr-i Müslimlerle Münasebetler*, ts. by., s.29. Bu hükme Hz. Yusuf'un Mısır Firavn'u yanında çalışması delil olarak gösterilmektedir.
[142] Buhari, "*Enbiyâ*", 8 ; Müslim, "*Fedâil*", 154; Ebu Dâvûd, "*Talâk*", 16.
[143] İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.100.
[144] Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin, *İslam'da Şahsiyet Hakları,* Ankara 1996, s.101.

ve bedeni fonksiyonları açısın
kurtarma söz konusu olduğu
dır.

5. Arâyâ alışverişi bir nesîe
maslahat sebebiyle meşru k
veresiye olarak değişiminin,
korku vermek için kibirli bir
cenaze ve tahiyyetü'l-mescid
hep mezkur kuraldan kaynağı
na rağmen baskın bir maslaha

Netice olarak maslahat ile
olan (ağır basan) taraf tercih
maslahat ve mefsedetin takdi
ması gerektiğidir.[146] Zira kul
maslahatları yaratan Allah bil

D. Maslahat-mefsedet eşit
elde etmeye öncelenir.[148]

Mefsedet ile maslahatın ça
mefsedeti kaldırma ile maslah
ise mefsedeti kaldırma yönü
zarar birbirine eşit olur ve b
önce zararın giderilme yolu
nehiyleri terke, emirlere icab
Ekrem (s.a.s.) *"Size bir şeyi e*
getirin, bir şeyden de nehyede
emirlere itaat hakkında "elin
hiyden sakınmada bu kayıt
tahsil etmekten daha önemli

[145] İbn Kayyım, *Zâdu'l-me'âd*, III, 48
[146] İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, XXVIII,
[147] Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, I, 243.
[148] İbn Nüceym, *a.e.*, s.99; *Mecelle* m
[149] Buhârî, "*I'tisâm*", 2; Müslim, "*Ha*
[150] İbn Nüceym, *a.e.*, s.99-100.

daha kolay olmasıdır. Bir mefsedet bazen birçok maslahatın getirisini yok eder. Bir binayı yüz kişi yüz günde yapar fakat bir çocuk bu binayı bir saatte yakabilir. Bir mefsedet de bazen bir çok hasene ve sevabın insana kazandırdığı faydayı iptal edebilir.

"Maslahat-mefsedet eşitliğinde mefsedetten sakınma, maslahatı elde etmeye öncelenir." kuralı için zikredilen örneklerden bir kaçı :

1. Bir kişi ölüm tehdidiyle bir başka kişiyi öldürmeye zorlansa o kişiyi öldüremez. Aynı şekilde açlıktan ölme durumundaki kimsenin, aynı durumdaki başka bir kişinin elinden yiyeceğini alma hakkı yoktur.[151] Çünkü bu gibi durumlarda kişinin canını koruma maslahatıyla, başkasının ölümüne sebep olma mefsedeti eşitlenmiş olur.

2. Bir geminin hafifletilmesi ve diğer yolcuların kurtulması için birkaç kişinin denize atılmasının gerektiği bir durumda rızası olmaksızın ne kurayla ne de başka bir şekilde herhangi bir kimse atılamaz. Çünkü herkes canını koruma (maslahat) ve başkasının hayatını tehlikeye sokmama (mefsedet) noktasında birbiriyle eşittir. Katl (adam öldürme) nehyi, canı koruma emrine öncelenir. Hiç kimsenin yaşama hakkı diğerine feda edilemez.[152]

3. Kişinin gayri menkul malında yaptığı bir tasarruf komşularını rahatsız edecek bir eyleme dönüşüyorsa bu tasarruftan menedilir. Bir kişi gürültüsüyle, kokusuyla ve dumanıyla komşusunu rahatsız edecek şekilde evini değirmen, fırın veya atölye olarak kullanamaz ya da çevreye rahatsızlık verecek şekilde tuvalet, çöplük vs. yapmasına izin verilemez.[153] Çünkü bu tür işlerde kişinin hâcî maslahatını temin amacı güdülmektedir. Diğer taraftan komşusunun yine hâciyyât türünden bir maslahat olan "huzurlu bir yaşam" hakkına zarar veren bir mefsedet bulunmaktadır. Kurala göre aynı mertebede ve eşit düzeyde maslahat ile mefsedet çatışınca mefsedetin uzaklaştırılması tercih edilir.[154]

[151] Zerkâ, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu'l-kavâ'idi'l-fıkhiyye,* Dımaşk 1409/1989, s.196.
[152] İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm*, I, 79-83.
[153] Krş. TMK Mad. 737.
[154] Zerkâ, a.e.; Yıldırım, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s.90.

4. İnsanların görmesini en
kişi, nehir kıyısında da olsa, is
nehiy emirden daha kuvvetlid

**E. Kendisine bazı mefsede
tahsili terk edilmesinden**

Haram olduğuna dair hak
mübahtır.[156] Fakat mükellef b
ken bu mübahların bazı mefa
durumda mükellef bunları ta
lu durumlara düşmeyi göze a
tır? Bu önemli soruya **Şâtıb**
ayırarak cevap vermektedir. Ş

Mübahlar makâsıd açısında

a. Zarûrî mübah: İnsanın
zarar veya hayati tehlikeye m
bu yolda karşısına çıkacak mü

b. Hâcî mübah: İnsanın
olmadığı, ancak terk edilmesi
mun ortaya çıkacağı mübahla
bazı mefasid ile karşılaşılsa bu
zarar vermez ve mübah tah
fazlaca yaygınlaştığı dönemle
gidermek için alış-veriş, akrab
gibi farklı tasarruflarında baz

[155] İbn Nüceym, *a.e.*, s.100.
[156] Aksine bir delil bulunmadıkça
bulunmanın mübah olduğuna h
başlığı altında incelenmektedir.
Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, I, 298
[157] İnsanın ikrah ve ızdırar (zoru
olmayacağı konusunda Kur'ân-ı
Mâide 5/3; En'âm 6/119,145; Na
lardan "kalem kaldırılmıştır" şek
"*Talâk*", 11; Ebu Dâvûd, "*Hudûd*"
[158] Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, I, 124-125.

bu tür işlemlerden mefsedetler sebebiyle alıkoymak onu sıkıntı ve zorluğa sürükleme ve ona kaldıramayacağı yükü yükleme sonucunu doğurur.

c. Tahsînî mübah: İnsanın elde etmeye mecbur olmadığı ve terkiyle sıkıntıya düşmeyeceği mübahtır. **Şâtıbî**'nin, kişinin bazı münkerata tesadüf etse de bu tür mübahları elde etmesinde beis olmadığını ifade etmesine karşın Faslı araştırmacı **Muhammed el-Vekîlî**, tahsînî mübahların terk edilmesiyle herhangi bir hayatî tehlike ya da güçlük durumuna düşülmeyeceğinden dolayı bu tür mübahlarda mütesahil davranmamak ve caiz olduğu hükmüne mahal bırakmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Zira piknik yapmak ya da deniz kıyısında güneşlenmek gibi lüks ihtiyaçlar kategorisinde sayılabilecek faaliyetler, zarûrî ve hâcî ihtiyaçların tekmil ve takviyesiyle alakalı olup terkiyle hiçbir şekilde darlığa düşülmez. Ayrıca bir Müslüman, etrafı münkerat ile çevrilmiş ise bu tür eğlenceleri terk etme konusunda sabır göstermeli ve Allah Teâlâ'dan bu gereksinimlerini daha nezih bir şekilde temin etmeyi sağlayacak alternatif yollar bahşetmesini dilemelidir.

Netice olarak, etrafı uhrevî açıdan bazı olumsuzluklarla çevrili ve elde edilmesi halinde bu olumsuzluklara düşme olasılığının bulunduğu mübahların tahsili bu mübahların ancak zarûrî ve hâcî olması şartıyla caizdir. Hâcî mübahlar, sadece küçük ve liğayrihî olan günahları, zarûrî mübahlar ise hem küçük hem de büyük günahları caizleştirmektedir.[159]

Mefasid ile temas halinde bulunan mübahların ihtiyaç durumunda ibaha hükmünü sürdürebileceğine dair bazı örnekler:

1. Toplu ulaşım araçlarına binmek: Otobüs, minibüs gibi toplu taşıma araçlarında seyahat etmek, tesettür problemi, kadın erkek karışımı ve gayri ahlakî müzikleri işitme gibi bazı mefsedetler ile temasa götürebilir. Müslümanları bu araçlardan menetme onları katlanılması güç zorluklara itme anlamına gelir ve bu durum sonuçta daha büyük mefsedetlerin doğmasına sebep olabilir.[160]

[159] Vekîlî , *Fıkhu'l-evleviyyât*, s.253-254.
[160] Vekîlî, *a.e.*, s.254-255.

2. Çarşı ya da alışveriş me
kulağın haramlarla sıkça karş
cını karşılamak ve üzerlerind
mak amacıyla bazı mefsedet
gibi yerlere girmesine mübah

3. Barınma (mesken) ihtiy
tında barınması hâcî bir mül
alışkanlıkları olan ve ahlak
oturmak zorunda kalabilir. H
gibi gelir seviyesi buna yeter
kün olmadığına göre, bazı me
kabul edilir.

4. İlim tahsili: Günümüzde
larının dinî hassasiyetten ma
menfî unsurlar ve ahlakî dü
hâcî bir mübah olduğuna göre

5. Hamamlara girmek: Ha
hâlî olmayan mekanlardır[162]
kışın soğuk olan kişiler için hâ
le galiben düşeceği darlık ve
hamamlara girmek ibaha hükı

F. Maslahatı genel olan, m

Özel maslahat genel masla
larda, iki maslahatı da berabe

[161] Hz. Peygamber Allah'ın en öfke
belirtmiş ve herhangi bir çarşıy
"*Mesâcid*", 288; Ebu Dâvûd, "*Salâ*
[162] Hamamlara girmeyi yasaklayan
"*Edeb*", 43; İbn Mâce, "*Edeb*", 38.
rın etrafı açık su birikintileri (mü
[163] Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'ye (v.543/
rın tedavi ve temizlik yeri oldu
hamam dışındaki her mekâna b
kındırmak şartıyla girilmesinde
III, 233.

genel olana feda edilir. Fakat böyle bir tercihte bulunurken dikkat edilmesi gereken nokta iki maslahatın da aynı mertebeye mensup olmasıdır. Yani her ikisinin de *zarûriyyâtın* beş tümel unsurundan (din, can, akıl, nesil, mal) aynı maddeyle ya da aynı maddeyle ilgili *hâciyyât* ve *tahsîniyyât* kısmına dahil olmaları gerekir.[164] Daha önce de zikredildiği üzere farklı mertebelerdeki maslahatların çatışması halinde maslahatların kuvvet sırasına itibar edilir. Aynı mertebeye mensup olduğuna kanaat getirdikten sonra çatışan iki maslahatın hangisinin daha genel olduğu araştırılır ve tercih bu yönde yapılır. Örneğin;

1. Devlet başkanı (hâkim/imâm) savaş ganimetlerinden uygun gördüğü miktarda müellefe-i kulûb denilen ve kalbi İslam'a ısındırılmak istenen kişilere verebilir. Devlet başkanının burada, duruma bakarak Müslümanların genel maslahatını, yani İslam'ın yücelmesiyle elde edilecek umumî faydayı savaşa katılan muharib sınıfın özel maslahatına önceleme hakkı vardır.[165] Nasların bütününden anlaşıldığı kadarıyla, devlet başkanı, Müslümanları ve İslam'ı, düşmanların şerrinden korumak, dini aziz kılmak için iki maslahattan birini terk edip daha kapsamlı olanı önceleyerek ganimetin genelinden istediği miktarca mantıkî ölçüler dahilinde verebilmektedir.[166] Nitekim Allah Teâlâ ganimetin hepsinin Allah ve Rasûlüne ait olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ifade etmektedir.[167]

2. *Telakki'l-celeb* ya da *telakki'r-rukbân*[168] ismi verilen işlem aslen mübah bir alışveriş olduğu ve kişisel faydaları (özel maslahat) olduğu halde, pazardaki fiatların yükselmesini ve insanların alım gücünün düşmesini engellemek (genel maslahat) amacıyla yasaklanmıştır.[169]

[164] Bûtî, Davâbitu'l-maslaha, s.252.
[165] İbn Kayyım, *Zâdu'l-me'âd*, III, 484-486.
[166] Hammûş, *es-Sîratü'n-nebeviyye* , III, 1421-1422.
[167] Enfâl 8/1.
[168] **Telakki'l-celeb** ya da **telakki'r-rukbân**, şehirli birisinin, yanında bir miktar satacağı eşyası olan bir köylüyü şehir dışında karşılayarak onunla pazarlığa girişmesi ve elindeki malı şehirde satacağı meblağdan daha düşük değere satın almaya çalışmasıdır. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 256; Kal'acî, Muhammed Ravâs ve Hâmid Sâdık Kuneybî, *Mu'cemi'l-lüğati'l-fukahâ*, Beyrut 1408/1988, s.145.
[169] Buhârî, "*Buyû'*", 71; Muvatta, "*Buyû'*", 96; Ebu Dâvûd, "*Buyû'*", 46; Nesâî, "*Buyû'*", 18 ; İbn Mâce, "*Ticârât*", 16.

3. Sefihin hacri[170] genel
hacr, kişinin kendi malındaki
lahatına zarar vermesine ka
yaşadığı topluma yük olacağı
koruyucu adlî bir tedbirdir.
tutumsuz davranan bu kişin
özgürlüğünün kısıtlanmasına

4. Cesetlere otopsi yapılma
lanılması genel maslahatı öze
larda insan cesedine deforme
caiz olmadığı halde[172] fakihler
yetlerde kâtili tespit etmek a
yardım edici yeni bilgilere ul
cevaz vermişlerdir.[173] Çünkü
vermekle beraber bütün insan
olmaktadır. Ayrıca "Karnında
yarılması caizdir." şeklinde v
meşru gördüğünü göstermek
husus cesedin zaruret olduğu
öte miktarı helalleştirmez.[175]

5. Suçu işlediğine dair ka
ona dayak atılması da genel
ilgili bir uygulamadır.

6. İslam hukukuna göre e
gıda maddelerinin belli ellerd

[170] **Sefîh**: Mali tasarruflarında israf
durumu) sebeplerinden biridir.
47; Kal'acî, *a.e.*, s.245. **Hacr**: kiş
mek anlamındadır. Necmüddîn
Mv.F., XVII, 84; Kal'acî, *a.e.*, s.17
[171] Sübkî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, I, 4
[172] Bkz. Muvatta, "*Cenâiz*", 45 ; Ebu
Hanbel, *el-Müsned*, VI/58,100,10
[173] Abdulkadir Ahmed Atâ, *Hâzâ he*
[174] Bu konuda farklı âlimlerin aynı
45; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-n*
[175] Bkz. İbn Nüceym, *a.e.*, s.95; *Mec*

adlî merciler tarafından yasaklanması ve muhtekirin (stokçu) malını zorla sattırması ya da hâkimin, fahiş fiyat üzerinde anlaşan tüccarların mallarına narh (fiyat sınırı) koydurması genel maslahatı özel maslahata öncelemektir.[176]

7. "Savaşta kafirlerin, Müslümanlardan bir grubu kendilerine siper olarak kullanması halinde saldırı harekatı yapmak caizdir."[177] şeklindeki fetva da bu kuraldan kaynağını almıştır. Diğer taraftan râcih bir maslahat varsa, savaşta düşmanın direncini kırmak amacıyla, onlara ait ağaçları kesmeye ve mahsullerini yakmaya Şâri Teâlâ tarafından izin verilmiştir.[178] Nitekim Hz. Peygamber bunu Tâif halkına karşı uygulamıştır.[179]

Sonuç

Mekâsıdu'ş-şerî'ayı bilmeye dayanan ictihad türü, delillerden hüküm çıkarırken, müctehidin insanın doğasına ait biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları dikkate alması gerektiğini ifade eden bir yöntemdir. Bu yöntemle hem hukukî kaynağın gücü ve bağlayıcılığı tespit edilmiş, hem de mükellef açısından, işlediği fiillerin sebep ve hikmeti anlaşılmış olur. Böylelikle mükellef yaptığı işi bilerek ve gönül huzuruyla yapar. Diğer taraftan hükümlerin maksat ve gayelerini araştırmak, hükümlerin delillerle münasebetini belirlemekte ve hükmün delile uygunluğunu ortaya koymaktadır.

Mükellef, dinî ahkam, kural veya fiilleri icra ederken biri diğerine muhalif, yani birini uygularken ötekisini ihmal etmek zorunda kalacağı iki zıt durum (iki maslahat, iki mefsedet veya biri maslahat diğeri mefsedet) arasında psikolojik ve içsel bir *çatışma* hali yaşayabilir. Mekâsıdu'ş-şerî'a bilgisinin en önemli faydalarından birisi bu noktada kendisini göstermektedir.

İki şer'î hüküm arasındaki çatışmayı gidermek, diğer bir ifadeyle kaçınılmaz olan bu çatışmanın ortaya çıkardığı gerilim halinden mükellefi kurtarmak, rast gele bir seçimle değil, maslahatlar/mefsedetler arası tercih

[176] Sübkî, *a.e.*, I, 45; İbn Nüceym, *a.e.*, s.96; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, İstanbul 1330/1911, I, 83-84.
[177] İbn Nüceym, *a.e.*, s.96; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 294-295.
[178] Bkz. Haşr 59/5.
[179] İbn Kayyım, *Zâdu'l-me'âd* , III, 504-505.

prensiplerine ilişkin "*Çatışan*
"*Çatışan iki mefsedetten bask*
çatışırsa baskın olan taraf
mefsedetten sakınma, maslah
mefsedetlerin eşlik ettiği zarûr
evladır.", "*Maslahatı genel ola*
kaideleri bilmekle mümkündü